

СЕКЦІЯ 9 БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 378.32

Ковнір Д.А.

*аспірант кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах
та економічного аналізу
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

МЕТОДИКА Й ОРГАНІЗАЦІЯ АНАЛІЗУ ДОХОДІВ ЗА НАПРЯМАМИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Стаття присвячена аналізу доходів державних вищих навчальних закладів (ДВНЗ). Тому в роботі було розглянуто структуру доходів ДВНЗ. Визначено та проаналізовано основні методики аналізу доходів. Запропоновано розрахунок різних варіантів сплати за навчання. Виявлені додаткові джерела надходження коштів. Сформовано групи власних надходжень ДВНЗ та напрями їх використання.

Ключові слова: державні вищі навчальні заклади (ДВНЗ), дохід, джерела фінансування, структура доходу, оплата послуг.

Ковнір Д.А. МЕТОДИКА И ОРГАНИЗАЦИЯ АНАЛИЗА ДОХОДОВ ПО НАПРАВЛЕНИЯМ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Статья посвящена анализу доходов государственных высших учебных заведений (ГВУЗ). Поэтому в работе было рассмотрено структуру доходов ГВУЗ. Определены и проанализированы основные методики анализа доходов. Предложен расчет различных вариантов оплаты обучения. Выявлены дополнительные источники поступления средств. Сформированы группы собственных поступлений ГВУЗ и направления их использования.

Ключевые слова: государственные высшие учебные заведения (ГВУЗ), доход, источники финансирования, структура дохода, оплата услуг.

Kovnir D.A. METHODOLOGY AND ORGANIZATION OF ANALYSIS OF INCOME FOR ACTIVITY DIRECTIONS OF STATE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article deals with the analysis of income of state higher educational institutions (SHEI). The structure of income of SHEI was in-process considered therefore. Basic methodologies of analysis of income are identified and analyzed. The calculation of different variants of education payment is offered. The additional sources of financing are identified. The groups of own income of SHEI and directions of their use are formed.

Keywords: state higher educational institutions (SHEI), income, sources of financing, income structure, services payment.

Постановка проблеми. Сучасна система вищої освіти в Україні перебуває в процесі трансформування, необхідність якого зумовлена як загальносвітовими чинниками (становлення інформаційного суспільства, зростання ролі знань, нові вимоги виробництва до людських інноваційних досягнень), так і реформаційними перетвореннями в українському суспільстві та державності. Найголовнішою проблемою сучасних ДВНЗ на сьогодні стала їх фінансова спроможність. Недостатнє бюджетне фінансування вищої освіти в Україні обумовлює необхідність розширення доходів ДВНЗ за рахунок різних напрямів діяльності. Бюджетне недофінансування ДВНЗ на сьогодні замінюється коштами спеціального фонду, який формується за рахунок плати за надання додаткових послуг: оренди, виконання науково-прикладних розробок, ведення господарчих робіт, за навчання понад держзамовлення та ін. Ця обставина трансформує ДВНЗ у суб'єкт ринкових відносин, для якого ефективно використання спеціального фонду університету можливе при прогнозуванні та управлінні процесом надходження грошових коштів від платних послуг, що дозволить забезпечити покриття видатків, пов'язаних як із наданням даних платних послуг, так і з необхідністю нагромадження коштів для оновлення матеріально-технічної бази державних вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна увага питанням формування дохідної частини ДВНЗ присвячена у вітчизняній і зарубіжній літературі такими науковцями, як: А.М. Асаул, В.М. Андрієнко, Ю.Ю. Бенедик, І.С. Благун, Л.М. Буяк, Ю.Ю. Богач, Т.М. Боголіб, В.В. Вітлінський, П.М. Григорук, Т.П. Завгородня, Т.О. Ілляшенко, Л.І. Іщук, Б.М. Капаров, Н.С. Килипенко, Ю.Я. Ковальчук, С.В. Козловський, Д.О. Кумар, Л.І. Леваєва, Ю.Г. Лисенко, Г.А. Лукичев, В.В. Лук'янова, В. Масатеру, Б.І. Мокін, Е.В. Морган, П. Наїр, В.М. Нижник, Л.О. Плахотнік, М.Н. Сас, В.Є. Сафонова, В.В. Стадник, І.С. Ткаченко, Ш. Юань та інші.

Мета статті. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яка полягає в аналізі існуючих методів дохідності ДВНЗ, виявленні недоліків та формуванні груп додаткових власних надходжень ДВНЗ та напрямків їх використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виконання важливої ролі ДВНЗ вимагає відповідного фінансування. Проте ознайомлення з фінансовим забезпеченням закладів освіти та наукової діяльності за останні роки оптимізму не додає. Так, відбувається поступове щорічне зменшення фінансування ДВНЗ з боку держави та перехід на майже повне самофінансування. Законом України «Про вищу освіту» передбачено бюджетні асигнування на освіту в розмірі не менше 10% національного доходу.

При цьому ж фактично виділяється трохи більше 6% [1]. Отже, на сьогоднішній день забезпечення освітньої діяльності державного вищого навчального закладу фінансовими ресурсами є однією з найважливіших проблем економіки України, з таких головних причин: недостатнє державне забезпечення ДВНЗ; низька платоспроможність населення та відсутність державної підтримки програм освітнього кредитування, недостатнє використання університетами можливостей у наданні додаткових платних послуг для надходження власних грошових коштів. Також слід зазначити, що на відміну від інших галузей економіки, де науково-технічний прогрес відносно здешевлює послуги, прогрес освіти супроводжується їх подорожчанням.

На сьогодні фінансові результати (дохід) ДВНЗ формується із двох джерел: загального та спеціального фонду. Основними джерелами наповнення загального фонду можуть бути кошти державного та місцевого бюджету, центральні органи виконавчої влади. Спеціальний фонд ДВНЗ формується із власних надходжень та інших коштів. Загальну схему формування дохідної частини ДВНЗ наведено на рисунку 1.

Традиційно основним джерелом фінансування (доходу) діяльності ДВНЗ є кошти загального фонду бюджету, що спрямовуються на підготовку фахівців у межах державного замовлення та проведення науково-дослідних робіт. При цьому треба відзначити, що забезпечення закладів вищої освіти державою відбувається на основі застосування методу кошторисного фінансування. Одним із головних недоліків такого підходу є те, що бюджет ДВНЗ затверджується в кінці календарного року на наступний, знову ж таки, календарний рік. Потрібно звернути увагу на те, що кількість ставок викладачів, яка затверджується в цьому бюджеті,

розраховується на основі міністерських нормативів із урахуванням поточного контингенту студентів і прогнозованого контингенту першокурсників та старшокурсників (спеціалістів і магістрів) станом на 1 вересня наступного навчального року. Зрозуміло, що спрогнозувати в нинішніх умовах точну кількість студентів є досить складним завданням, тому після проведення вступної кампанії, разом зі зміною контингенту студентів, доводиться і перераховувати нормативну кількість ставок викладачів. У результаті державою змінюється фінансування загального фонду ВНЗ відповідно до кількості студентів, що навчаються за рахунок державного замовлення, що призводить до уточнення бюджету.

Значні обсяги фінансування залучаються вищою освітою і з позабюджетних коштів, насамперед за рахунок плати за навчання. Якщо проаналізувати структуру наповнення бюджетів (доходів) ДВНЗ, то можна зробити висновок, що частка позабюджетних коштів постійно зростає, особливо за останні роки.

Для аналізу розглянемо структуру формування бюджету (доходу) діяльності провідних ДВНЗ Полтавського регіону (Полтавська державна аграрна академія (ПДАА), Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка (ПНПУ ім. В.Г. Короленка), Полтавська Українська медична стоматологічна академія (ПУМСА)) та Київського національного економічного університету імені В. Гетьмана (КНЕУ ім. В. Гетьмана). Аналітичні дані згрупуємо у таблиці 1.

Як бачимо, лише КНЕУ ім. В. Гетьмана та ПУМСА має у своїй структурі доходів більше 50% фінансування з державного бюджету. Всі інші, як і більшість провідних ДВНЗ України, мають дохідну частину фінансування за рахунок недержавного фінансування.

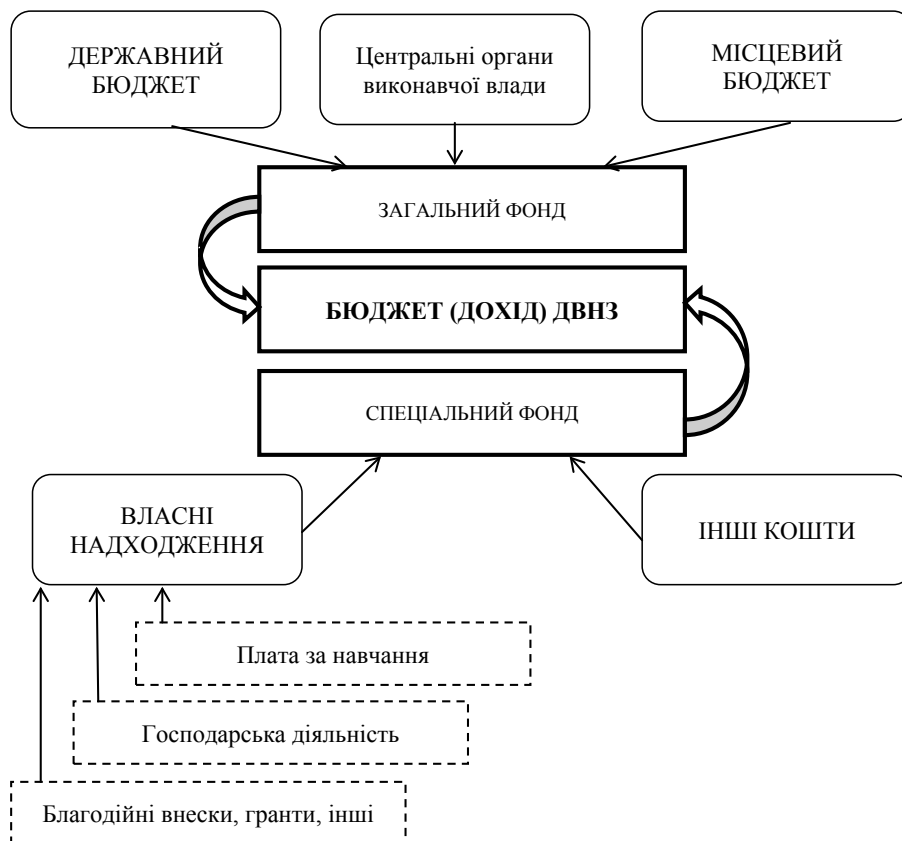

Рис. 1. Джерела фінансування (дохід) ДВНЗ

Як уже зазначалось, недержавне фінансування ДВНЗ складає спеціальний фонд. Структура і відносний обсяг джерел наповнення фонду здебільшого є однаковою для більшості ДВНЗ (рис. 2).

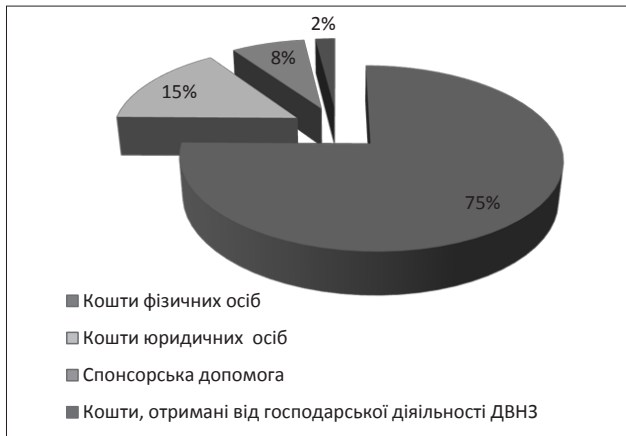

Рис. 2. Джерела наповнення (доходу) спеціального фонду ДВНЗ

Джерело: складено на основі [6]

Слід зазначити, що для галузевих ДВНЗ частка кожної статті витрат може відрізнитись. Так, наприклад, для навчальних закладів III–IV рівня акредитації, що підпорядковуються Міністерству аграрної політики та продовольства України (тобто Полтавська державна аграрна академія), доходи спеціального фонду в 2015 р. мали таку структуру: 70% – плата за навчання (сукупно кошти юридичних і фізичних осіб), 27% – отримано від господарської діяльності та здачі в оренду майна, 3% – інші надходження (гранти, спонсорська допомога тощо). Доцільно зауважити, що такий великий відсоток наповнення спеціального фонду коштами, отриманими від господарської діяльності, є, скоріше, винятком, ніж правилом [7].

Проведемо аналіз фінансування (дохідності) за рахунок спеціального фонду ДВНЗ на прикладі вищезазначених вузів. Для цього слід розглянути методику і особливості організації аналізу доходів ДВНЗ.

У сучасних умовах зазвичай використовуються такі методики аналізу дохідності ДВНЗ:

1. Горизонтальний (часовий) аналіз – порівняння кожної позиції звітності з попереднім періодом. Такий аналіз є основою організації моніторингу поточної фінансової діяльності. У процесі цього аналізу виявляють відхилення звітних показників від планових (нормативних), визначаються причини цих відхилень і вносяться рекомендації щодо корегування окремих напрямків фінансової діяльності навчального закладу. Аналіз дає можливість визначити роль бюджетного фінансування за загальним і спеціальним фондом.

2. Вертикальний (структурний) аналіз – визначення структури фінансових показників з оцінювання впливу різних факторів на кінцевий результат. Такий аналіз дає можливість визначити найвагоміші складові в балансі навчального закладу, але найбільш вагомим є його використання в аналізі складових доходів і витрат кошторису.

3. Трендовий аналіз – порівняння кожної позиції звітності з рядом попередніх періодів та визначення тренду, тобто основної тенденції динаміки показників, очищеної від впливу індивідуальних особливостей окремих періодів. На основі екстраполяції можливо не тільки визначити перспективне значення основних показників, а й спрогнозувати перспективний аналіз фінансового стану вищого навчального закладу.

4. Порівняльний аналіз – внутрішньогосподарський аналіз зведених показників звітності за окремими показниками самої організації (філій), а також міжгосподарський аналіз показників цієї організації порівняно з показниками конкурентів або із середньогалузевими та середніми показниками. При порівняльному аналізі фінансових показників розглянутого вищого навчального закладу і середньогалузевих показників виявляється ступінь відхилення основних результатів фінансової діяльності вищого навчального закладу від середньогалузевих з метою оцінки своєї конкурентної позиції за фінансовими результатами господарювання і виявлення резервів подальшого підвищення ефективності фінансової діяльності. При порівняльному аналізі фінансових показників вищого навчального закладу й навчального закладу – конкурента виявляються слабкі сторони фінансової діяльності навчального закладу з метою розробки заходів з підвищення його конкурентної позиції на регіональному ринку. При порівняльному аналізі фінансових показників структурних одиниць і підрозділів даного навчального закладу проводиться порівняльна оцінка й пошук резервів підвищення ефективності фінансової діяльності внутрішніх підрозділів навчального закладу.

5. Факторний аналіз – визначення впливу окремих факторів (причин) на результативний показник детермінованих (розділених у часі) або стохастичних (що не мають певного порядку) прийомів дослідження. Проводиться за допомогою моделювання (детермінованого та стохастичного).

6. Маржинальний аналіз – метод оцінювання й обґрунтування управлінських рішень на основі причинно-наслідкового зв'язку обсягу продажу, собівартості наданих бюджетною організацією послуг та поділу витрат на постійні та змінні.

7. Аналіз відносних показників (коефіцієнтів) – розрахунок відношень між окремими позиціями звіту або позиціями різних форм звітності, визначення взаємозв'язків показників.

Предметом фінансового аналізу навчального закладу є фінансові ресурси навчального закладу, їх

Таблиця 1

Структура формування бюджету (доходу) провідних державних ВНЗ Полтавського регіону та КНЕУ ім. В. Гетьмана у 2015 р.

Назва та статус ДВНЗ	КНЕУ ім. В. Гетьмана	ПДАА	ПНПУ ім. В.Г. Короленка	ПУМСА
Затверджено кошторисом обсяг власних надходжень, отриманих як плата за послуги, %	48,9	54,8	50,3	40,1
Затверджено кошторисом обсяг фінансування освітніх послуг за рахунок бюджетних асигнувань, %	51,1	45,2	49,7	59,9

Джерело: складено на основі [2; 3; 4; 5]

формування та використання. А усі вищеперелічені методики не враховують особливості надходження фінансових ресурсів ДВНЗ.

Інформаційною базою аналізу виконання кошторису доходів є планові фінансові документи установи, до яких входить безпосередньо кошторис, план асигнувань загального фонду, план використання бюджетних коштів, помісячний план використання бюджетних коштів, зведення показників спеціального фонду кошторису та фінансова і бюджетна звітність, до якої входить Звіт про надходження й використання коштів загального фонду (ф. 2д), Звіт про рух грошових коштів, Звіт про надходження і використання коштів, отриманих як плата за послуги (ф. 4-1д), Звіт про надходження й використання коштів, отриманих за іншими джерелами власних надходжень (ф. 4-2д), Звіт про результати фінансової діяльності (ф. 9д). Згідно з цими документами можна зазначити, що домінуючим позабюджетним джерелом формування фінансового забезпечення ДВНЗ залишаються кошти студентів та їх батьків, рідше юридичних осіб, що оплачували навчання своїх співробітників. І від того, як буде сплачуватися плата за навчання, залежить бюджет (дохід) ДВНЗ.

Порівнюємо різні варіанти оплати за навчання. Для визначення оптимального порядку і строків оплати за платне (контрактне) надання освітніх послуг проведемо розрахунок з врахуванням інфляції у 2015 р. з вартістю навчання, наприклад, у 8 950 грн., враховуючи індекс інфляції кварталний, піврічний та річний відповідно [8].

1. Якщо плата за навчання вартістю 8 950 грн. з врахуванням інфляції за 2015 р. вноситься один раз на рік на початку навчального року, то розраховується таким чином:

$$PV = \left(\frac{r_1 \times \dots \times r_n}{100^n} \right) \times A,$$

де PV – поточна вартість; A – величина рівномірного надходження; r – індекс інфляції; n – кількість періодів.

$$PV1 = 8\,950 \times 1,21 = 10\,829,5 \text{ (грн.)}$$

Отже, якщо в ДВНЗ навчається 2 000 студентів за контрактом, то збільшення вартості сягне $2\,000 \times 1\,879,5 = 3\,759$ (тис. грн.).

2. Якщо плата за навчання вартістю 8 950 грн. з врахуванням інфляції за 2015 р. вноситься двічі на рік, то розраховується таким чином:

$$PV2 = 1,12 \times 4\,475 + 1,12 \times 4\,475 = 5\,012 + 5\,012 = 10\,024 \text{ (грн.)}$$

Отже, за рахунок збільшення вартості у 1 074 грн. ДВНЗ має отримати $2\,000 \times 1\,074 = 2\,148$ (тис. грн.)

3. Якщо плата за навчання вноситься поквартально:

$$PV3 = 1,03 \times 2\,282,25 + 1,08 \times 2\,282,25 + 1,04 \times 2\,282,25 + 1,07 \times 2\,282,25 = 9\,634,3 \text{ (грн.)}$$

За таким варіантом вартість навчання збільшиться на 684,3 грн., отже, університет отримає від 2 000 контрактників $2\,000 \times 684,3 = 1\,368,61$ (тис. грн.).

Для того, щоб захиститися від інфляційних втрат, зазначені доходи від оплати за навчання, наприклад, можна розмістити на депозитному рахунку в банку, що суттєво збільшить дохідну частину ДВНЗ [9, с. 62].

Також, як уже зазначалось, на даний час більшість ДВНЗ функціонує за рахунок загального фонду, тобто бюджетних коштів може вистачити, щоб профінансувати лише частину витрат по заробітній платі та нарахування на неї, частину витрат на енергоносії й комунальні послуги та стипендії студентам [10, с. 182]. Саме тому посилюється роль в якості джерела фінансових ресурсів університету спеціального фонду, який створюється за допомогою платних послуг університетів.

Для того, щоб університет мав достатньо коштів для функціонування з позабюджетної діяльності (спеціального фонду), необхідно розглядати ДВНЗ не лише як навчальний заклад, але і як підприємство, а позабюджетну діяльність треба представити як суму бізнес-процесів, як безліч внутрішніх кроків (видів) діяльності, що починаються з одного або більше входів і закінчуються створенням продукції, необхідної замовнику. Одним з основних джерел позабюджетних надходжень або бізнес-процесів є платні освітні послуги [11, с. 84].

Згідно із Законом України «Про вищу освіту», університети мають право залучати додаткові кошти з нормативно визначених джерел, серед яких: кошти, одержані за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів; плата за надання додаткових освітніх послуг; кошти, одержані за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані навчальним закладом на замовлення підприємств; доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень і господарств від надання в

Таблиця 2

Власні надходження ДВНЗ та напрямки їх використання

Група власних надходжень від ДВНЗ	Підгрупи власних надходжень	Напрямки використання надходжень ДВНЗ
1. Плата за послуги, що надаються бюджетною установою (мають постійний характер і обов'язково плануються)	1.1 Плата за послуги, надання яких пов'язане з виконанням основних функцій та завдань бюджетних установ	Покриття витрат, пов'язаних з організацією та наданням зазначених послуг
	1.2 Надходження від господарської та/або виробничої діяльності (кошти від господарсько-виробничої діяльності допоміжних, навчально-допоміжних підприємств, господарств, майстерень, квартирна плата та плата за гуртожиток)	Організація зазначених видів діяльності, а також на господарські видатки бюджетних установ
	1.3 Плата за оренду майна	Утримання, обладнання, ремонт майна
	1.4 Надходження від реалізації майна (крім будівель та споруд)	Ремонт, модернізація чи придбання нових необоротних активів та матеріальних цінностей
2. Інші джерела власних надходжень бюджетних установ	2.1 Благодійні внески, гранти та дарунки (в т.ч. внески від спонсорів та меценатів)	Гранти, спрямовані на реалізацію цілей, визначених програмою їх надання
	2.2 Кошти, які отримує ДВНЗ на виконання окремих конкретних доручень від підприємств, організацій, фізичних осіб, інших бюджетних установ	За спеціально визначеними напрямками в разі їх надходження

оренду приміщень, обладнання; дотації з місцевих бюджетів та дивіденди від цінних паперів; валютні надходження та добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян, інші кошти [1].

Спираючись на проведений аналіз, наведемо дві основні групи власних надходжень ДВНЗ, їх підгрупи та напрямки їх використання у функціонуванні роботи університету, які можна збільшувати кожному із ДВНЗ (табл. 2).

З даної таблиці видно, що велику роль відіграють власні надходження у вигляді плати за освітні послуги, які мають постійний характер.

Отже, головним джерелом додаткового, а в деяких ДВНЗ і основного, позабюджетного фінансування ДВНЗ є плата за навчання студентів на контрактній основі, тому надзвичайно важливого значення набувають управлінські заходи, спрямовані на підвищення попиту на послуги ДВНЗ, що дасть можливість підвищити конкурентоспроможність освітніх закладів.

Висновки. Для ефективного управління процесом дохідності ДВНЗ, який є важливою складовою системи менеджменту університету, насамперед необхідно розробити економіко-математичні моделі прогнозу надходження й управління надходженнями фінансових ресурсів від платних послуг ДВНЗ та розробити методи аналізу дохідності, що будуть враховувати особливості надходження фінансових ресурсів ДВНЗ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2014. – № 37–38. – ст. 2004 [зі змінами та доповненнями]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Бухгалтерська та статистична звітність КНЕУ ім. В. Гетьмана за 2015 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kneu.edu.ua/ua/University_en/dostup/.
3. Бухгалтерська та статистична звітність Полтавської державної аграрної академії за 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/lib/docs/Звіт%20ректора%202015.pdf>
4. Бухгалтерська та статистична звітність Полтавського національного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка за 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : npnu.edu.ua/ua/files/zvit_rektora-2014.doc.
5. Бухгалтерська та статистична звітність Полтавської Української медичної стоматологічної академії за 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://umsa.edu.ua/stat79/zvit_rektora_15.pdf
6. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/2015 навчального року // Статистичний бюлетень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_vnz_bl.htm
7. Інформація про виконання результативних показників, що характеризують виконання бюджетної програми за 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://goo.gl/KVm1GF>.
8. Державний комітет статистики України: Індeksi споживчих цін у 1991–2015 рр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Шевчук В.Я. Основи інвестиційної діяльності / В.Я. Шевчук, П.С. Рогожин. – К.: Генеза. – 1997. – 384 с.
10. Бублій Г.А. Позабюджетні джерела фінансування системи вищої освіти / Г.А. Бублій // Держава та регіони. – 2012. – № 1. – С. 181–187.
11. Желюк Н.С. Визначення динаміки попиту на платні освітні послуги вищого навчального закладу / Н.С. Желюк // Економіко-соціальні аспекти реформування та розвитку України : Міжнар. наук.-практ. конф., 30 вересня–1 жовтня 2011 р. : тези доповідей. – К., 2011. – Ч. 1. – С. 83–85.